

— A napirend megtartása, a szaktárgyi oktatómunka, az osztályfőnöki nevelőmunka sok lehetőséget és alkalmat kínál az *akarati és jellem formálására*, ami a serdülés korától előtérbe lépő nevelési feladat.

— A felső tagozaton a nevelőmunkára az *osztályfőnökeknek* nyílik a legtöbb és legjobb lehetősége, aki kedvező esetben több tárgyat tanít osztályában. Bár helyzete így sem olyan kedvező, mint az alsó tagozati osztálytanítóé, aki állandóan tanítványai között van. Az osztályfőnöki nevelőmunka a prepubertás korába lépő gyermekeknél különösen jelentős, hiszen a közösségbe való beilleszkedés terén is nagyot kell lépnie. Az 5. osztályos szívesen, lelkesedéssel vállal feladatot a közösség érdekében, de ez a lelkesedés még eléggé szalmaláng. A felső tagozatba kerülve gyakran egyszerűre „nagy”-nak érzik magukat, s úgy vélik, hogy most már többet szabad nekik, mint eddig. Ezért van szükség következetes, helyes nevelőmunkára, és ehhez az osztályfőnöki munkakör reális értékelésére.

— A jó nevelő az átlépés szakaszában fokozottan törődik a gyermekek nevelésével, sokat tartózkodik közöttük óra közti szünetekben is. Figyelemmel kíséri soraközösüket, kivonulásukat, játékaikat, közös rendezvényeiket, *életük apró eseményeit, történéseit*. Ők ugyan a 20. század, a hatalmas átalakulásokkal járó technika korszakának a gyermekei — amit nevelőmunkánkban soha sem szabad szem elől téveszteni —, de ebben az életkorban nagyon igénylik a velük való törődést, együttérzést és hálásak érte. Nevelésükkel kapcsolatban egyre több nevelő ismeri fel és alkalmazza a serkentés, ösztönzés módszerét és eszközeit, juttatja sikerél-

ményhez, jóérzéshez tanítványait, mert ebben az eredményes nevelés fontos eszközét tapasztalta.

— A felső tagozat küszöbén az új feladatokat csak a *szülőekkel teljes egyetértésben* lehet megvalósítani. Ezért a tanév elejétől kezdve családlátogatás, tanév eleji szülői értekezlet, fogadóórák stb. alkalmával az osztályfőnök és szaktanárok tájékoztatják a szülőket az iskolával és a gyermekek nevelésével kapcsolatos mindennemű problémáról, a gyermekek feladatairól. A legtöbb szülő megértéssel fogadja a gyermekeivel való törődést, a jószándékú javaslatokat. (Pl. túlterhelés, a helytelen tanulási módszer megszüntetése, a tanuláshoz szükséges felszerelés, eszközök beszerzése stb. terén.)

Igényes nevelői munka mindezeket az elveket későbbiekben is figyelembe veszi.

Az átlépés pedagógiai kérdéseit vizsgálva úgy tűnik, hogy a 4. osztályból az 5. osztályba való átlépésnél lényegében arról van szó, hogy — az adott feltételek és körülmények között — *az alsó tagozatban a nevelés, az átfogóan értelmezett nevelőmunka, a gyermeki személyiség egészének formálása áll jobban a nevelőmunka homlokterében*. Ezt a szakrendszerű oktatás kiszélesedésével a felső tagozaton jelenleg az intellektuális képzés, az értelmi nevelés, enciklopedizmusra törekvés túlsúlya váltja fel az 5. osztálytól. Pedig valamennyi személyiségvonás, az egész személyiség harmonikus fejlesztése — a szakrendszerű oktatás nem egyszer kifogásolható túlzásaival szemben — a nevelés folyamatának következő szakaszaiban is indokolt és szükséges lenne.

*Dr. Szepes Lajos*

Tanárképző Főiskola, Pécs

## GYAKORLATRENDSZER AZ ÍRÁSBELI KIFEJEZŐKÉPESSÉG FEJLESZTÉSÉRE A 6. OSZTÁLYBAN

*(Javaslatok az irodalmi tanmenet fogalmazási rovatának megtervezéséhez)*

Az 5. osztály végén a kifejezőképesség tantervi követelményszintjének elérését lényegében a következők jelentették. *Szóban*: értelmén, összefüggő beszámoló egyszerű, világos mondatszerkesztéssel az olvasott művek eseménytartalmáról, élményekről, megfigyelésekről. Írók, költők kifejezéseinek „megfelelő módon való felhasználása”. *Írásban*: gyakoroltság az elbeszélő-leíró fogalmazás-fajta megírásában. Részletezve: *A szerkesztés terén* önálló anyaggyűjtés, vázlatkészítés, időrendi és térbeli elrendezés, elbeszélő és leíró elemek együttes alkalmazása, a fogalmazás hármas tagolása, a fő részek szerves összekapcsolása. *A nyelvi kifejezésben* szabatos szóhasználat, egyszerű és világos mondatszer-

kesztés, az elbeszélés élénkítése. A témával kapcsolatban haladó szellemű *állásfoglalás*.

De vajon elérte-e a tantervi szintet minden tanuló? Aligha, hisz a fejlődés többnyire egyenlőtlen! A nyári szünet pedig törvényszerűen meggyengíti a készségeket, így szeptemberben sok mindent kell újrakezdenünk.

Mindezekre választ ad a *felmérvő fogalmazás* (pl. *Búcsú a nyártól; Hol jártam a nyáron? Tanévnyitó ünnepélyünk*). Elbeszélés leíró részekkel vagy leírás). Értékelése megadja a *kiindulási alapot*. A következő lépés az *új feladatok megtervezése*. A Tantervben előírt 6. osztályos fogalmazási ismeretek elsajátíttatása a szókincs és a kifejezőképesség továbbfejlesztése céljából *irodalmi tanmenetünk*

egyik rovatában gyakorlat- és feladatrendszert kell összeállítanunk. (Tanterv és utasítás 49—50.) Megtervezéséhez nemcsak a felmérés tapasztalatait és a helyi adottságokat vesszük figyelembe, hanem a tankönyvek és a szakirodalom ötleteit is. A témák kisebb része az olvasmányanyagon, nagyobb része élményeken alapszik. Mindezekben a személyiség sokoldalú formálását állítjuk a középpontba.

A fogalmazási gyakorlatok az ún. távolabbi előkészítés didaktikai rendszerében az előírt dolgozatfajták (elbeszélés, leírás, jellemzés, levél) köré csoportosítjuk.

Az alábbiakban megkíséreljük, hogy a 6. osztályos tanmenet fogalmazási rovatának egyik lehetséges változatát körvonalazzuk. Ehhez felhasználtuk a tankönyv feladatait és a kézikönyv tananyagbeosztását. Kívánatos, hogy a terv megvalósításához a leghatékonyabb szervezési és munkaformákat alkalmazzuk (szóbeli és írásbeli, tanári vezetéssel és önállóan, iskolai és otthoni, differenciált, csoport- vagy frontális osztálymunka stb.).

## I.

Az I. dolgozat előkészítési időszakában főleg események elbeszélését gyakoroltatjuk a tanulókkal szóban és írásban. Kívánjuk meg, hogy néhány sorban szójék bele a színhely (természeti jelenség, tárgy stb.) leírását is. Új követelményként a szereplők párbeszédének megfogalmazását tanítjuk meg.

Irodalmi anyagunk a népköltészet, a Száll az ének szájról szájra c. témakör. Reprodukív témákkal kezdjük, mert ezek a legkönnyebbek; átképzeltető témákról is íratunk, mert ezek a tanulók alkotó képzetét fejlesztik, leginkább azonban a közösségi élet eseményeiről számoltatjuk be őket, mert a világnézetű nevelés szempontjából ezek a legértékesebbek. Gyakorlati úton így az anyaggyűjtés legegyszerűbb módjait (emlékezés, elképzés, megfigyelés) sajátítják el tanítványaink.

A szerkesztés terén az időbeli elrendezést, valamint a leíró és párbeszéd elemek alkalmazását gyakoroltatjuk. A vázlatokat egyelőre közösen szerkesztjük. A szabatos mondatalkotást egyszerű gyakorlatokkal szilárdítjuk meg (pl. írásjel nélküli szöveg mondatokra tagolása; kérdésekre adott tömör válaszok; az igeidők helyes használata, hibás részletek javítása a felmérő fogalmazásokból). A szókincsfejlesztés motíváltan történik: válogatunk az olvasmányok nyelvi anyagából, de összegyűjtjük a fogalmazási témák alapszókincsének szinonimáit is. A fokozatosságot itt a közös, az irányítót, majd az önálló gyűjtőmunka jelentheti. (A fokozatosság per-

sze nem jelent pusztán időbeli megkötöttséget; a nehezebb feladatokat később is közös munkával vagy tanári segítséggel oldják meg a tanulók.)

Ebben az időszakban az a célunk, hogy pótoljuk azokat a hiányosságokat, melyeket a felmérő fogalmazás feltárt, és újból elérjük az 5. osztályos tantervi szintet. A fogalmazási feladatokat éppen ezért, — az osztály készségintjétől függően — még nagyobb arányú tanári, ill. közös munka és igen sok szóbeli gyakorlás kíséri. A szóbeli közlés biztonságát egyébként az irodalmi, az írásbeli kifejezőképességet pedig a nyelvtani órák célszerűen végzett gyakorlatai is növelhetik.

A népköltészet tanítását az év eleji ismétlések és felmérések után szept. 3. hetében kezdjük el. Célszerű, ha egy-két hétig néhány soros mondatalkotási gyakorlatokat végeztünk az órákon — tanári vezetéssel.

Okt. 1. hetében a *Kömvés Kelemenné c.* balladát tárgyaló órán a *megy* és a *sír* igeik szinonimáit gyűjtjük össze (esetleg mondatban), kép alapján pedig néhány soros leírást készítettünk *Déva váráról*. (Mindezeket egy későbbi fogalmazásban használjuk fel!) Leírásunk témája egy *népi tárgy* (ruhadarab, edény, eszköz stb.) is lehet.

A népballada elméleti vonatkozásaival foglalkozó óra második felét fogalmazásra szánjuk. Programja: az egyik ballada cselekményének tömörítése több változatban, egyre rövidebb terjedelemben szóban, majd írásban (differenciált foglalkozással); az időhatározó szerepe az időrendi elrendezésben; az igeidők használata stb. (Mondatalkotási gyakorlatok.)

A 2. héten a *Becko vára* szövegéből a *netvet, robotol, meglakol* igeik és a *szellemes, gőgös, gonosz* mellékevek rokon változatait gyűjtjük össze és értelmezzük. Az olvasmány tárgyalása közben megfigyeltetjük, majd szereposztásban olvastatjuk a *párbeszédet*, átsimételjük az 5.-ben tanult elméleti vonatkozásokat, helyesírásának elsajátítására pedig 6—10 sornyi párbeszéd szöveget másoltatunk otthoni munkával.

Ezután fogalmazási órát iktatunk tanmenetünkbe. Ezen átsimételjük az *írásmű szerkesztésről* tanultakat, majd *mondatalkotást* végzünk pl. a monda vázlatának összeállítása — a tárgyalás tagolásával; párbeszéd szövegbe illesztése (pl. *Főúri vadászaton; Délibáb és hívri vő* vagy *Gyula Márton és a pásztor beszélgetése*); egyetlen esemény mozzanatsorának összeállítása (pl. *Stibor bűnhődése*) stb.

A Mátyás-monda megbeszélését követően, alapos iskolai előkészítés után megírattuk az első teljes szerkezetű fogalmazást egyéni vagy közös *munkaélményről* (pl. kertészkedés, műhelymunka, szüret, kukoricatörés a munka-

folymat (tantervi követelmény!) egyszerű elbeszélésével.

A 3. héten a *Dalibor* c. mondában megfigyeltetjük az *eseményes*, a *párbeszéd* és a *leíró* részek szerepét a közlésben, majd pedig egy megfigyelt *ősi tájrészlet színeivel kapcsolatban* gyűjtünk kifejezőszközöket egy későbbi fogalmazáshoz.

A *Monda* a *tímárról* c. olvasmány megbeszélése után a *dicsekszik*, *kigúnyol*, *erőködi* szinonimáit, ill. a főhős jellemvonásait megnevező főneveket gyűjtjük össze — most már házi feladatként, de iskolai előkészítéssel —, majd elbeszélést íratunk egy nemrég lezajlott iskolai vetélkedőről. (Győzelem! Győztünk!) Ebben hasznosítsák a tanuló a gyűjtött szavakat, mutassák be a színhelyet, és beszéltesék a szereplőket. Írjanak a nemes verséngés fontosságáról, a győztesek örömről stb.

A *waweli sárkány* mondáját bemutató órán oldják meg a tankönyv 4. feladatát (*kevert szöveg javítása*) önálló foglalkozásként, házi feladatként pedig állítsák össze a *monda eseményvázlatát* — közös iskolai előkészítés nyomán.

A *Rege a csodaszarvasról* c. vers témájához kapcsolódva a 4. héten élményekről is írhatnak (pl. *Vadász*-, *horgászkaland*; *Honvágy*; *Eltévedtem*; *Új lakást kaptunk!* stb.) Nyilatkozzanak a természet szépségeiről, a családhoz való ragaszkodásról, társadalmunk jutatairól stb. ezekben a fogalmazásokban.

November 1. hetében az *Isten kardja* c. *Móra*-olvasmány *eseményvázlatát* már önállóan állítatjuk össze majd egy gyakorló órán az *írásmű főrészeinek összekapcsolását* sajátítatjuk el. A szemléltetéshez fogalmazás-részleteket mutatunk be; jókat, hibásakat egyaránt. A *sztégalleni kalandot* tárgyaló órán (2. hét) önálló foglalkozásként megoldhatjuk a tankönyv 3. feladatát, *rokon értelmű szavak szövegbe illesztését*. Házi feladatként én-elbeszélést jelölünk ki „Jönnek a magyarok!” címmel. Ebben Heribaldal mondatjuk el, hogyan menekültek el a barátok, ő pedig hogyan „fogadta” a kalandozókat. Egyes jelenetek izalmát élénk párbeszéddel érzékeltesük. Gondolhatunk azonban Attila király vagy a pástorfiú én-elbeszélészerű megszólaltatására is.

A *témakör összefoglalásakor* felolvastatjuk és megbeszéljük az eddigi *legjobb fogalmazásokat*, majd leszűrjük a tanulságokat; ezután jöhet a dolgozat, mely megmutatja, eredményes volt-e közös erőfeszítésünk, elértük-e vagy túlhaladtuk az 5. osztályos követelményszintet.

Írathatunk közösségi élményekről, a nov. 7-i iskolai ünnepélyről, az *ősi akadályverseny*ről, kirándulásról, múzeumlátogatásról stb. Olvasmányanyag is kínálkozik megíra-

tásra. Leánytanulók bizonyára megható részvétellel beszélnek el azt a jelenetet, amikor az árva kisfiú édesanyját keresi Déva falainál („ANYÁM, ÉDESANYÁM, SZÓLJ BÁR EGYET HOZZÁM!”). Fiútanulók Beckó várának történetéről, Stibor gonosztetteiről és bűnhődéséről mesélhetnek ugyancsak átképzeltetés útján (MIRŐL REGÉL A KÉT HOLLÓ AZ OMLADEK FOLOTT?). A dolgozatok a színhely néhány soros leírását is tartalmazzák, új követelményként pedig a szereplők párbeszédét.

Szükség esetén az első dolgozathoz még *közös vázlatot* készítünk, egyébként az 5. osztály végi készségi szintjén kellene fogalmazniuk.

A kijavított dolgozatok tapasztalatait — a tartalom, a nevelési jelleg, a szerkesztés, a mondatalkotás, a nyelvezet, a helyesírás és a külalak tekintetében — mindig átvisszük a következő gyakorlási időszakra. Ez azt jelenti, hogy az új feladatok tanításával egy időben az osztály típushibáit is csökkentjük — főleg mondatalkotási gyakorlatok útján.

## II.

A *II. dolgozat* előkészítése a Toldi I—VI. énekének tanítási idejére esik. Ebben az időszakban főleg a *leíró fogalmazást* gyakoroltatjuk ugyancsak reprodukív, átképzeltető és élmény-témák révén. Táj, épület, építmény, természeti jelenség leírásán és munkafolyamatok elbeszélésén kívül személyek külsejét is ábrázoljuk néhány sorban. (Ezzel a harmadik fogalmazásfajta, a jellemzés megtanítását is előkészítjük.)

Munkánk során felelevenítjük és magasabb szinten gyakoroltatjuk a leírásról tanultakat. A szerkesztés szempontjából a leírás általános belső felépítését (ált. kép — részletezés — összegezés, érzelmek), a térbeli elrendezés kétféle módját (egy pontról nézve; menet közben) és ennek nyelvi eszközeit (hely- és időhatározók); elbeszélő, párbeszéd és leíró elemek összekapcsolását stb. Az olvasmányok és a fogalmazások címszavas, idézetekből álló stb. vázlatainak elkészítéséhez még segítséget adunk.

*Mondatszerkesztés* közben a szabatoság és a jó hangzás ellen többnyire kétféleképpen vétenek a tanulók: egyhangúan ismétlik a létigét, vagy ugyanazzal a mondatrészlettel kezdik a legtöbb mondatot. Célserű ezeket megelőzniük. A *nyelvi kifejezés* tekintetében előtérbe kerülnek a szemléletes stílus egyszerűbb eszközei (jelző, hasonlat, megszémmelés) is. Ezekkel már az 5. osztályban megismerkedtek, szerepüket a Toldiban sokoldalúan megfigyeltetjük, „az alkalomhoz illő” felhasználásukat pedig ebben az évben már megköveteli a Tanterv.

Az *Előhangból Toldi külsejére, erejére, fegyvereire* vonatkozó kifejezéseket gyűjtünk közösen a házi feladathoz, melyben Miklós külsejét írják le tanulóink elképzelés vagy kép alapján. Elbeszélő keretbe is illeszthetik „*És elem toppant Toldi...*” címmel. De bemutathatják Toldit „*Nagyjalu határában*” is.

December 1. hetében a *II. ének* kapcsán vagy reprodukzív témáról vagy a tanulók élményeiről íratunk. Az előbbi (*Készülődés a lakomára*) megírásához a *II. énekből* (tehát forrásmunkából) gyűjtünk kifejezéseket (mozgás, zaj, illat, ételanyag, valamint népi szólások). Ha viszont pl. *Ebédet főztünk úttörő-próban* címmel íratunk, az anyaggyűjtés forrása az emlékezet. Az órát felhasználjuk arra is, hogy a Tanterv kívánalmai szerint a *bevezetés és a befejezés többféle változatát* (pl. kezdés eseménnyel, leírással, párbeszéddel, figyelemkeltő kérdéssel stb.) fogalmazzuk meg. Önálló munkával, differenciált foglalkozással — szóbeli változatok nyomán — a bevezetést meg is íratjuk az órán, a tárgyalást azonban otthoni munkára tűzzük ki. Ebben a fősész „munkafolyamatát”-t is beszéljük el hangulatos módon.

A *III. énekben* (2. hét) megfigyeltetjük a közlés mód élenkítését szolgáló alakzatokat (megszólitás, kérdés, felkiáltás stb.). A *IV. éneket* tárgyaló első órán mondatba illesztve olyan nyelvi kifejezéseket gyűjtünk, melyekkel a leírás tárgyait „elhelyezzük a térben” — a létege egyhangú használatának megelőzésére. *Egy téli tájrészlet* szemléletes és hangulatos ábrázolásához nyelvi eszközöket gyűjtünk össze. Közvetlen szemlélet, egyéni megfigyelés nyomán a megszövegezés otthoni munkával történik. Szerkesztésmódja „egy pontról nézve” vagy „menet közben”. A leírásba tehát epikai elemek is kerülhetnek. Kerettémánk: *Kertünk (folyónk, tavunk, nádasunk, parkunk stb.) télen*.

Az egyes énekek tárgyalása közben megfigyeltetjük az *író jellemzési eljárásait, jellemezzük a szereplőket*, így előkészítjük az írásos jellemzés (III. dolg.) megtanítását is.

A 3. héten az *V. ének* megtárgyalása után rövid mondat szerkesztési gyakorlat következik: *mondatkezdés változatos mondatrészsel*. Ehhez hibás tanulói szöveget is felhasználhatunk. A következő órán a *töpreng, lopózik, leskelődik, tétovázik, alszik* igék szinonimáit hordjuk össze — egyik dolgozattemánk (*Minden alszik*) előkészítéséhez, házi feladatként pedig az ének gondolatmenetét állítatjuk össze idézetekből — a jobb tanulókkal.

A *VI. énekből* az „embervadászat” kezdetét jelző *zürzavarral* kapcsolatos idézeteket, ill. a *kutyák hangjára* vonatkozó szinonimákat válogatjuk ki. Ezek felhasználásával György egyik csatlósa „elmondja” a történeteket. (*Györgyék felriadnak*. En-elbeszélés.

Felépítése: *Kutyáüvöltés; a riadalom; a hajsza megindulása*. Ironikus hangnem.) Választhatunk egyéni élményt is, pl. *Rossz fát tettem a tűzre*. Ebben arra a következtetésre jussanak a tanulók, hogy elkövetett hibájukat jóvá kell tenniük.

A téli szünet után még egyszer áttekintjük az *I–VI. énekben* tanultakat (énekenként címszavas vázlat készülhet otthoni munkával), seregszemlét tartunk a legjobb fogalmazások fölött, s leszűrjük a tanulságokat a megírandó dolgozat számára. Házi feladatul néhány sorban a havazás megindulásának mozzanatairól készítettünk hangulatos képet — élmény, megfigyelés alapján — ugyancsak dolgozatunk előkészítésére. („Porka hajak hulladoznak...”)

Egyik *dolgozattemánk* átképzeltető módon a *VI. éneken* alapulna: „*MINDEN ALSZIK*”, azaz: mit lát a visszatérő Miklós — a kert felől érkeve, az udvarba lépve, a tornácra, György, majd anyja szobájában. A dolgozatban Miklós önuralmát szembeállítják bátyja aljasságával. Téli élmény (séta, szánkózás, sízés, korcsolyázás, hócsata) keretében *téli tájat* mutathatnak be tanulóink. Kitzűhetjük azonban a gyakorlati foglalkozás egyik egyszerű *munkafolyamatának* elbeszélését konkrét élmény nyomán.

A követelményeket már körvonalaztuk az előzőekben. A felépítést még irányíthatjuk. Követeljük meg a logikus belső szerkesztést. Gondolataik kifejezésére — a témának megfelelően — vegyék igénybe az összegyűjtött nyelvi anyagot, ill. a szemléletesség és élenkség tanult kifejezőeszközeit, valamint hangutánzó szavakat.

### III.

A jellemzés megtanítása a *Toldihoz (VII–XII. ének)* és a *kötelező olvasmány* megtárgyalásához kapcsolódik. Ez az irodalmi anyag a *jellemek* és a *jellemzési eljárások* sokrétű megfigyelésére nyújt alkalmat. Az írásbeli jellemzésben — a tantervi elképzelések szerint — az írói módszerek leegyszerűsített eljárásait *cselekedtetés, beszélgetés*, ill. a *szereplők külsejének, környezetének leírása* alkalmazzuk.

Az erkölcsi nevelés nagy lehetőségei jelennek a jellemzésben. Arra szoktatjuk ugyanis tanítványainkat, hogy megfigyeljék a szereplőket, de az élő embereket is, mérlegeljék őket (ítéletekalkotás!), jó példájukat pedig kövessék.

A fogalmazások *témáit*, ill. adatait részben az irodalmi művekből („anyaggyűjtés forrásmunkából”), részben a mindennapi életből kölcsönözzük. A *szerkesztés* köréből — a jellemzési eljárásoktól függően — elbeszélő, párbeszédes, leíró fogalmazási elemek alkal-

mazását és egybekapcsolását gyakoroltatjuk. Az olvasmányok vázlatait most már egyre önállóbban a tanulók állítják össze, az új fogalmazásfajta felépítésében viszont még segítségre szorulhatnak. *Mondatalkotási gyakorlatokkal* egyrészt a jellemzésben nagy szerepet játszó jelzők használatát tanítjuk meg, másrészt az osztály tipikus fogalmazási hibái ellen hadakozunk. *Szókincsfejlesztés* céljából idézeteket válogatunk és használunk fel a jellemzéshez, ill. összegyűjtjük a jellemvonások szinonimáit főnévi, melléknévi stb. csoportosításban.

A VIII. énekben (jan. 3. hetében) megfigyeltetjük, majd házi feladatként kiíratjuk azokat a sorokat, amelyekben a költő *György és a király arcjátékának, külső magatartásának* ábrázolásával *belső érzelmeiket, szándékaikat* sejteti meg. (Metakommunikációs jelenségek!) Összeállíthatjuk az *alakoskodik, bevádol, felsül* szinonimasorait, valamint György jellemvonásait. Mindezeket a következő fogalmazási órán értékestjük.

Mivel az írásos jellemzés új feladat elé állítja a gyermekeket, szükséges, hogy külön órát szánjunk megtanítására. Először elméleti ismereteiket összegezzük (a jellemzés fogalma, eljárásai), majd közösen elkészítjük a jellemzés „mintá”-ját. Reprodukzív témaként György jellemzése kínálkozik, A „*jószívű bátya*” címmel. Fejlettebb osztályban a szóbeli megfogalmazást egyéni kidolgozás követheti.

A fogalmazás bevezetésében a király előtt hajlongó György külsejét mutatjuk be. A tárgyalásban beszéde, magatartása alapján jellemezzük, vagyis elmondjuk, mit és hogyan beszél, miképp viselkedik. A befejezés a felülés pillanatát rögzíti — gúnyos elégtétellel.

A reprodukzív fogalmazás általában könnyebb, mivel a szereplőt az irodalmi műből minden tanuló ismeri. Megtehetjük azonban azt is, hogy néhány egyszerű írói, költői jellemrajz (pl. *Petőfi: Sára néni, Pató Pál úr; Csokonai; Kosztolányi: A doktor bácsi; Mikszáth* nagymamája *Az ebecki délutánok* c. elbeszélésben stb.) bemutatása nyomán *élő személyt*, közös ismerőst jellemezzük.

A 4. héten a tankönyvből a IX. éneket követő mondatfűzési gyakorlatot adjuk fel otthoni munkára (*dagályosság és szemléletesség* a szövegben), összeválogatjuk a *fél, menekül, elbűjík, kiabál* igék rokon változatait, ill. a *félelem, menekülés (mozgás, hang, érzelem)* kifejezéseit az énekből — legközelebbi fogalmazásunkhoz. A X. ének után ugyanis részfeladatként a pesti népet mutatjuk be (*Riadalom a pesti utcán*; csoportjellemzés magatartás, mozgás, hang alapján) — a tömegfélelemnek és Miklós merészségének szembeállításával; vagy pedig Bence félelméről mesélünk humoros hangnemben, a temetőben

tanúsított magatartása alapján. (*Kísértet a temetőben.*) Elmondja Miklós.

A XI. éneknél ismét a tankönyv közlő mondatalkotási gyakorlatot mégpedig a *jelzők használatára*. A XII. énekből (febr. 1. hetében) — differenciált vagy csoportfoglalkozással anyagot gyűjtünk a *király, Miklós, Toldiné, Bence* vagy *György* jellemzéséhez.

Közben minden éneknél szóban jellemezzetjük a szereplőket — a jellemzési módok tudatosításával. A Toldit összefoglaló órák egyikén írásbeli jellemzést tűzhetünk ki, melyet — irányított vázlat alapján — némi átképzeltetéssel kell megoldani. Pl. *György végekképp felsül* — a király leleplező beszédének felhasználásával; vagy: *Toldiné a győzelem napján* — külseje, magatartása, beszédmódja stb. alapján. Erkölcsei megnyugvásunkat is kifejezhetjük, amiért a bűnös meglakolt.

A 2. héten az osztály tipikus fogalmazási hibáinak leküzdésére mondatalkotást végeztetünk.

Az *Arany és Petőfi barátságát* bemutató óra után már élő személy jellemzését is ki-tűzhetjük. Pl. *Barátom (barátnőm) jellemzése* — előzetes megfigyelés nyomán. Csupán részfeladatnyi terjedelemben írassuk meg, de domborodjék ki benne a barátság, az összetartás fontossága is. Az órán a *levél* tartalmi és formai sajátosságait is feleleveníthetjük, mivel a IV. dolgozat időszakában főleg a levélírást gyakoroltatjuk.

A 3. héttől kezdve az *Egri csillagokat* tárgyaljuk. Egyúttal nagyszerű alkalom a szereplők megfigyelésére, jellemzésére — szóban és írásban.

Egyik órán 4—6 soros leírást készítettünk *Nagyapám (nagyanyám) külseje* címmel. Jusszon benne kifejezésre az öregek iránti tisztelet is.

Amikor az *Egri csillagok* megbeszélésekora jellemek rendszerét állítjuk össze, *Gergely, Éva, Dobó* vagy az *egri nők* jellemzéséhez adatokat gyűjtünk — differenciált vagy csoportmunkával. Otthoni munkára csoportjellemzést tűzhetünk ki „cselekedtetés alapján”, pl. *Asszonyhősök* — az ostromjelenetek felhasználásával; de *egy-egy órs, iskolai tornacsapat* stb. bemutatására is gondolhatunk.

A 4. héten összefoglaljuk a kötelező olvasmányt, ugyanígy a jellemzésről tanultakat, megvitatjuk az addig megírt *legjobb fogalmazásokat* (jellemezéseket). A tanulságokat a megírandó *dolgozatban* értékesíthetik tanítványaink.

A következő témákra gondolunk: PÉLDA-KÉPÉM (Toldi, Bornemissza, Cecey Éva; egy munkáshős, veterán stb.); Vagy: EGY IGAZI ÚTTORÓ (munkás, tsz-tag, sportoló stb.). Vagy problémafelvető kérdéssel: MIERT SZERETEM ÉDESAPAMAT (édesanyámat, testvéretem stb.)? — A dolgozatokban való-

sítsák meg azokat a követelményeket, amelyeket a gyakorlatrendszer elején körvonalaztunk. A felépítésben még adhatunk irányítást, de dolgozhatnak teljesen önállóan is.

#### IV.

Márc. 1. hetében megkezdjük a negyedik fogalmazásfajta a levélírás gyakorlását. A motiválás szempontjából nagyon fontos, hogy *tényleges levélírói helyzetet* teremtsünk; a tanulók tehát olyan leveleket írjanak, melyeket el is küldhetünk a címzettnek. A *Hétköznapok és csaták hősei* c. tankönyvi fejezet olvasmányaihoz hasonló történeteket, *témákat* a mindennapi élet is sugall. Az átképzeltetés lehetőségeivel csak ritkán élünk. A *szerkesztés és mondatyszerkesztés* keretében különböző levélírói fogásokat tanítunk meg. Az olvasmányok és fogalmazások szerkezeti vázlatait is egyre önállóbban készítetjük el. A *szókincsfejlesztés* a levélírás sajátosságaihoz igazodik.

A tanulók a levél kellékeit már ismerik, a tartalmi és formai sajátosságokat azonban most már magasabb szinten mégis tanácsos egy külön fogalmazási órán tisztázni. Példák bemutatásával tehát rávilágítunk arra, hogy a *levél tartalma kötetlen*, azaz bármiről írhatunk, így eseményt, leírást, jellemzést egyaránt tartalmazhat; hangneme pedig általában *közvetlen* — a címzett személyétől függően. (A levélírás egyébként kitűnő alkalom a fogalmazási ismeretek és készségek szintézisének megteremtésére.)

A jelzett fogalmazási órán különféle *levélmegszólításokat* és *zárósorokat* is szerkesztünk — konkrét címzethez. Sor kerülhet *egy levél közös megszövegezésére* is. (Az írásos kidolgozás egyéni munka is lehet.) Egy ismerősnek pl. arról számolhatunk be, *hogyan sikerültek a legutóbbi dolgozatok*. Lényegében a dolgozatjavítási óra egyes jeleneteit idézzük fel; kik olvasták fel dolgozataikat, miről írtak, hogyan dolgozott az osztály, mik a tanulságok stb. Megszövegezés közben rászoktatjuk a tanulókat az életkítés eszközeinek használatára, vagyis megtanítjuk őket arra, hogyan érzékeltessék a levelezőtárrsal való állandó kapcsolatot (pl. figyelemkeltő igékkel: tudod, képzel stb.), hogyan teremtsék meg a hangnem közvetlenségét.

Átképzeltető témaként egyes tanulók meg-  
ható beleéléssel szokták megírni a *Miért is bántottuk Kuckó királyt?* c. elmélkedést, mely lényegében az egyik fiú önjellemzősszerű önvádja, melyben összehasonlítja hősködésüket Palkó igazi hősiességével.

A 2. héten a *Katajev-szemelvény* nyomán egy úttörő hadijátékról számolhatnak be tanulóink (*Izgalmas pillanatok*), előzőleg azon-

ban összegyűjtünk néhány nyelvi kifejezést a *hadijátékkal kapcsolatos mozgásokról, hangokról, érzelmekről*. A *kis csalogány* c. novella kapcsán — differenciált szervezéssel — kutassanak fel olyan ismerőst, aki *partizánok hősiességéről* szemtanúként tud beszámolni, vagy pedig az *1919-es forradalmi események* veteránjait szólatassák meg. Az így összegyűjtött élményanyagról tudósítsák levelezőtársukat. Sor kerülhet a novella *eseményvázlatának* összeállítására is.

*Illés Hazatérés* c. művének megbeszélése nyomán a 3. héten ugyancsak emlékezőeket gyűjtetünk arról, *hogyan szabadult fel lakóhelyük*. (Dolgozatunk egyik témája lehet.) Otthoni munkára a tankönyv 4. feladatát (*időrendileg kevert szöveg javítása*) tűzzük ki. A *Baktay-szemelvény szövegösszehasonlításra* nyújt lehetőséget (pl. a lavina szépirodalmi és földrajzi leírása közti különbség).

*Aramiljev Pihenőn* c. olvasmányát a 4. héten tanítjuk. Válogassuk ki a *közlés szinonimáit*, motivált szövegösszefüggésben, jellemezzük Lenin emberi alakját. Mivel a cselekmény tavaszi környezetben játszódik, figyeltessük meg mi is a *tavaszi természetet*, és válogassunk össze stíluseszközöket házi fogalmazásunkhoz. Ebben egy *tavaszi kíváncsiságról* számolunk be levélformában — a táj szépségeinek leírásával, a résztvevők jellemzésével.

Differenciált szervezéssel írathatunk *orvossal, betegséggel kapcsolatos* értesítő levelet is — a *Sinclair-szemelvény* nyomán — a környezet leírásával, a beteg jellemzésével. Ehhez ajánlatos a *szenved, beteg, türelmetlen* szavak szinonimáit előzőleg összeszedetni és értelmezni. A levélben jusson kifejezésre az orvos munkájának megbecsülése, a szenvedők iránti részvétel, azok megsegítése, ápolása stb. Mindkét téma természetesen csak valóságos élményen alapulhat.

A tavaszi szünet után apr. 3. hetében a *Cserepező c. Illyés-vers* ösztönzésére *építkezések* egyszerűbb *munkafolyamatait* figyel-  
tetjük meg, majd szögyűjtést végeztetünk (egy későbbi fogalmazáshoz): pl. *mozdulatók, hangok az építkezésnél, gépek működése* stb.

Fekete István elbeszélése nyomán „*Te dolgoztál meg érte?*” alapgondolattal sok-sok egyéni élményről számolhatnának be tanítványaink levélformában. Pl. házi feladat másolása, csálási, iskolai felszerelés, tankönyv, ruházat rongálása; a napköziben eldobbalt uzonnakenyerek halmaza stb. Mindezekből értékes erkölcsi felismerésekre dob-  
benhetnek rá a gyermekek.

A 4. hét ismét fogalmazási órával indulna. A levélről tanultakat ismételjük át, bemutatjuk a *legjobban sikerült* fogalmazásokat, gondot fordítunk a tartalom hangulatosságának, a bevezetés és a befejezés vál-

tozatos megoldásának megfigyelésére. A tapasztalatok leszűrése után a következő órák valamelyikén kitűzzük a *dolgozatot*.

A mindennapi élet rengeteg témát kínál. **PL. HOGYAN SZABADULT FEL LAKOHELYÜNK?** Ebben a feladattól lakott emlékezéseket mondják el a tanulók — az időpont, az események és azok jelentőségének vázolásával. **Vagy: TÁRSADALMI MUNKÁBAN** (Pl. játszótér, ugrópálya létesítése; az osztályterem szépítése; vasgűjtés; mezőgazdasági munka stb.) A levélben vázolják a munkafolyamatot, jellemezzék társaikat, nyilatkozzanak a társadalmi munka hasznáról. **Vagy: ÉPÍTKEZÉSNÉL** — a színhely, a munkások, az egyszerűbb munkafolyamatok bemutatásával.

Ezt a dolgozatot már önállóan tervezék meg. Mondanivalójuk közlésére használjanak fel elbeszélő, párbeszédes és leíró elemeket, alkalmazzák a szemléletesség és élénkség ta-

nult kifejezőeszközeit. A dolgozat sikerét nagyban növelné, ha közölnék a tanulókkal, hogy dolgozatjavítás után a leveleket lemásoljuk, és elküldjük a címzettnek. (Tegyük is meg!)

Május hónapban még elvégeztetünk néhány mondatalkotási gyakorlatot és vázlat-szerkesztést. Az év végi ismérések egyik óráján aztán *méglegre tesszük egész évi munkánkat*, megállapítjuk sikerült-e elérnünk a Tanterv követelte készségszintet (erről egyébként az utolsó dolgozat statisztikája is vall), majd bemutatjuk az év legjobb fogalmazásait.

Bízunk abban, hogy ezzel a gyakorlatrendszerrel mind a kifejezőképesség fejlesztése terén, mind pedig a tanulók személyiségének alakításában ismét egy fokkal előrébb lépünk.

Hoffmann Ottó  
Tanárképző Főiskola Pécs

### SZORGALOMMAL ÉPÍTJÜK A TUDÁS VÁRÁT

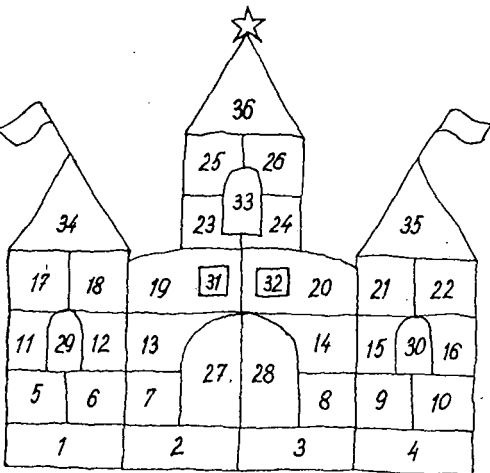
A sikerélmény hatásával kívánom a harmadik osztályos tanulómban a kitartó szorgalmat ébren tartani, fokozni. Ezért játékos megoldású eljárást alkalmazok. Minden tanuló részére egy vár rajzát készítem el. Ahány tanítási hét, annyi építőelemből építjük fel a „tudás várát”.

Az alapot a szeptemberi ismétlés időszakában raktuk le. (1—4-ig) Az új tanítási anyaggal a falakat, ajtókat, ablakokat építjük. Az év végi ismétléskor a tető, a zászlócskák és a győzelem jeleként a vörös csillag kerül fel.

A vár rajzát minden szombaton az értékelés alkalmával osztom ki. Azok a pajtások, akik jól dolgoztak egy építőelemmel ismét előbbre jutottak. A megfelelő részt színes papírral leragaszthatják. Akik elhanyagolták munkájukat, azoknak az építőelem helye üresen marad. (Átlósan áthúzom) Ezeknél a tanulóknál szemmel láthatóan is hézagos lesz a tudás vára.

Év végén láthatóvá válik, hogy az osztályban kik végeztek jó munkát.

Tapasztalatom szerint különösen a közepes tanulókra hat serkentőleg a „tudás várának” építése.



Györke Dénesné,  
Pedagógusok Fóruma,  
Zalaegerszeg, 1970. 5. szám.

### MELYEK A KEDVELT TANTÁRGYAK?

(Az Ady iskolában végzett felmérés tapasztalatai. Zalaegerszeg)

Októberben felmérést végeztem iskolánkban. A kérdések között az alábbiak is szerepeltek:

1. „Sorold fel a három kedvelt tantárgyat, első helyre azt írd, amelyiket a legjobban szereted!”

2. „Milyen tantárgyat tanít az a három tanár, akiket leginkább tisztelsz és becsülsz? (Azt a tantárgyat írd első helyre, aminek a tanárát legjobban tiszteled!)”

Az első kérdésre a harmadik osztálytól kezdve iskolánk minden tanulója válaszolt.